

9. 3. 2004

Veźměte, prosíme, na vědomí, že text článku odpovídá platné právní úpravě ke dni publikace.

Šprt

Jsou děti, které v podstatě nedělají nic zlého, nejsou nijak zvlášť nápadné, učí se dobře, a přece nejsou ve třídě nijak oblíbeny. Patří k nim i šprt, jemuž je věnován první díl našeho nového psychologického seriálu.

Šprt“ je slovo jednak zvukomalebné a jednak příhanné, čili něco jako nadávka. Podíváme-li se do Slovníku jazyka českého, najdeme tam, že ve studentském slangu se tak říká „žákovi, který se pilně, ale často jen mechanicky učí“. Přitom slovesa jako „šprtat“ nebo „něco našprtat“ neznamenají víc, než něčemu se usilovně učit, čili biflovat, což konec konců není činnost nijak zavrženíhodná. Nositel tohoto šprtání, čili „šprt“, je však poněkud nelogicky stíhán posměchem, ne-li pohrdáním.

Po tomto lingvistickém vstupu můžeme už pozvat na pomoc psychologii. Ta by nám totiž měla říct, proč a jak se takový „šprt“ ve škole bere, a poněvadž mezi dětmi zrovna moc lehkou pozici nemá, měla by nám aspoň zhruba naznačit, jak se mu dá pomoct.

Obranná nálepka

Je po pololetí a dívka z pátého ročníku základní školy se ptá, jaké vysvědčení měl její bratranec, který je už v první třídě gymnázia. „Samé jedničky,“ říkám po pravdě. „To je šprt!“ prohlásí dívka bez nejmenšího zaváhání. Snažím se jí vysvětlit, že žádný šprt není, ale že učení mu jde tak dobře, že se ani šprtat nemusí. „Je to šprt,“ opakuje dívka jen s větší rozhodností a je konec diskuse.

Vidíme tedy, že věc není tak jasná a jednoduchá, jak by se zdálo. Předně, postoj oné dívky je typicky „obrný“. Kdo se učí na samé jedničky, je prostě šprt – a hotovo! Takové hanlivé označení pozvedá totiž společenský status všech těch, kteří se na samé jedničky neučí. Nejsou tak nadaní, nejsou tak pilní, nejsou tak ctižádostiví, a i když třeba šprtají tu nešťastnou školní látku dvakrát déle než jejich spolužák-jedničkář, prostě na krásné vysvědčení nemají.

A tak nastupuje známý psychologický mechanismus, který má chránit sebe-vědomí (čili identitu) toho slabšího, který by jinak trpěl pocitů méněcennosti. Musí totiž toho silnějšího a úspěšnějšího nějak oslabit, ponížít, sesadit z nadřazené pozice. A jak? Dá mu prostě nějakou znehodnocující nálepku – v našem případě „šprt“.

Tento mechanismus je ovšem rozšířen univerzálně, takže se s ním setkáme nejen ve škole, nýbrž všude, kde se nějak poměřují lidské schopnosti, dovednosti, znalosti, morální zásady atd.

Mimo přijaté normy

Sebevědomí není totéž co domýšlivost

V každé rozpravě o sebevědomí bývá občas vznesena námitka, že nesmíme v dětech pěstovat domýšlivé mínění o nich samotných, neboť to bude jednou tvrdě rozbito. To je zajisté správný názor. Já se však nepřimlouvám za to, aby učitelé jednali se svými žáky nepoctivě.

Sebevědomí nesmí být ztotožňováno s domýšlivostí. Zdravé sebevědomí nevyplývá ze zveličeného mínění o sobě, nýbrž z uvědomění toho, že na člověku záleží lidem, které miluje, kteří jsou za něj zodpovědní nebo s nimiž pracuje. Vyplývá z vědomí, že člověk si počíná tak, jak to jen se svými schopnostmi nejlépe dokáže, a že ostatní lidé nečínají kriticky na každý jeho pohyb, aby se na něj vrhli, jakmile ho přistihnou při chybě. A koneckonců zdravé sebevědomí vyplývá i z vědomí, že pochopení a přízeň, které člověk poskytuje druhým, by měl poskytnout také sám sobě. Někteří lidé s nízkým sebevědomím nedokážou snést pomýšlení, že to či ono byla jejich chyba, a že je to tedy další důkaz jejich neschopnosti. Mnozí z nich snadno odpouštějí druhým, avšak nikdy neodpouštějí sobě. Takovým lidem - a je to snazší v dětství než později - je třeba pomoci k sebezpřijetí a k realistickému hodnocení sebe a svých současných i potenciálních schopností.
David Fontana: Psychologie ve školní praxi. Portál, Praha 1997

Za druhé, je tu otázka, kdo šprt není a kdo šprt je. Jak jsme viděli, šprt a pěkné vysvědčení nemusí být jedno a totéž. Primus ve třídě si někdy takový titul zaslouží, někdy nikoliv - a děti v jeho třídě to zpravidla rozliší docela přesně. (Však ona dívka, kdyby chodila se svým bratrancem gymnazistou do téže třídy, velmi pravděpodobně by ho takhle netitulovala, ale hledala by charakteristiku případnější.)

Jsou třídy, kde žádný šprt není, a jsou třídy, kde jich je třeba několik, přičemž na samotném vysvědčení se to nemusí ani projevit. Daleko spíše rozhoduje chování - a ovšem i to, co je psychickým podkladem onoho chování, tj. mentalita dítěte, jeho postoje, jeho vlastnosti, jeho návyky, či jak se všechny tyto motivické základny našich vnějších projevů jmenují. A budiž řečeno, že přibližně od osmi či spíše devíti let výš, tj. od vstupu do vývojové fáze tzv. středního školního věku, jsou děti už docela dobrými psychology a dovedou posoudit, co je v chování druhého dobré a co ne, co je v

mezích společenské normy a co je přepjaté, co se hodí a co nehodí.

To je také doba, kdy ony společenské normy mají svou závaznost, a to mnohdy větší, než je rodičům a učitelům milé. Dětský kolektiv je už svébytný společenský organismus, který žije svým osobitým životem. Přátelství a kamarádství má velkou hodnotu, děti už vědí, co je zrada a úskok a co je pomoc nezištná a co zištná, co je „podlézání“ a co je fair play, i když nejsou samy ještě dost schopny všechny dobré zásady dodržovat a špatných se varovat. Ostatně ani dospělí toho zhusta schopni nejsou!

Podle psychologické zákonitosti (která platí rovněž i o nás dospělých) pak daleko pohotověji a přesněji zaznamenají nejrůznější morální nesrovnalosti na těch druhých nežli na sobě. Znamená to, že šprt je svým chováním druhým dětem nápadný a že jeho chování je obecně vnímáno jako nevhodné a nepřijatelné.

Přitom šprtské chování není samo o sobě nějak špatné nebo zruďné – spíše naopak, v podstatě je všechno v pořádku, jenomže je to trochu přepjaté, trochu nevhod a trochu vedle. Ctižádost je zajisté zdravá a chvályhodná vlastnost, ale tady jí je až moc. Šprt nejen že zápasí o dobrý školní prospěch, ale má tendenci se vytáhnout – a to bez ohledu na ty ostatní. Děti neomylně vycítí, že je v pozadí více sobectví, než je běžně přípustné.

Strach v pozadí

Šprt se chce prosadit, chce své vědomosti a dovednosti uplatnit, i když zrovna k tomu není vhodná doba a nikdo o to nestojí. Upozorňuje na sebe a staví se do světla co nejsvětějšího. Chce se učitelům zavděčit. Pracuje na efekt, učí se na známku. A učí se tak, jako by nic důležitějšího na světě nebylo. Snaží se, dře se – to mu nikdo upřít nemůže. Ale důležitý je osobní užitek, který z toho plyne. Nevede-li to k úspěchu, hrouť se. A druhé děti dobře vycítí, že v pozadí není síla, ale slabost.

A tady jsme se dotkli psychologického jádra problému. Ano, je to určitá slabost. Mnohdy opravdu až přepjatá obava z neúspěchu, která člověka vede k tomu, aby si onen úspěch co nejvíce zajistil a pojistil. Každému z nás je dán určitý stupeň úzkostnosti, takže se více nebo méně cítíme na tomto světě ohroženi. Tato vlastnost je v lidské populaci rozložena podle Gaussovy křivky a každý z nás někde na této křivce jsme, ať se nám to líbí nebo ne.

Škola se svými nároky, úkoly, zkoušením, známkami atd. nutně vytváří situaci ohrožení. Někdo ji snáší lépe, někdo hůře, přičemž proti úzkosti se vždycky nějak bráníme. Jak? Mezi jiným tím, že se špráme, že se učíme tak, abychom se nedostali do úzkých. Abychom nezažili neúspěch a ponížení. Tato v podstatě zdravá zajišťovací tendence je velmi pravděpodobně i v pozadí chování našeho šprta, jenomže v jeho případě poněkud vybočuje z běžných norem a svého nositele společensky nepovznáší, nýbrž degraduje.

Od tabule na hřiště

Vzali jsme tedy šprta spravedlivě také trochu v ochranu. Však ruku na srdce, vážení! Nemyslíte, že mu nahrává ta nešťastná školská manýra, která se v našich školách houževnatě drží od dob Marie Terezie? Vždyť ona si ho pěstuje! Požaduje se více formálního učení a méně přemýšlení, odříkávají se

poučky a princip uniká, diskuse a tvořivost pokulhává kdoví kde, zatímco hromada vědomostí se cení vysoce. A nebývá tomu tak (samozřejmě ne vždycky, ale přece jen dost často), že šprt žák se stane šprtem učitelem, kterému nová generace žáků šprtů lahodí, ať už vědomě nebo podvědomě?

Někteří učitelé mají tedy šprta rádi, protože jim dělá pomyšlení, někteří ho rádi nemají a tzv. ho stírají. Jenomže negativní pomocné a nápravné prostředky (stírat ho, uzemnit, shazovat, posmívat se atd.) moc významu nemají, nemáme-li po ruce nějaké prostředky pozitivní. Šprt přece nedělá nic špatného – jde jen o to, aby opravil a upravil své postoje, ze kterých pramení jeho špatná společenská taktika.

Řekli jsme, že v pozadí je zpravidla překonávání úzkosti a strachu z neúspěchu. Mnohdy je ho dokonce víc na straně rodičů našeho šprta než u něho samotného. Znamená to tedy dodat mu více jistoty a posílit jeho vlastní sebedůvěru. Paradoxně se navenek zdá, že jí má až dost, jenomže je to zpravidla sebedůvěra nepravá, nepevná a jen zdánlivá.

Je potřeba převést ho z výhradního zaměření na školní učení k jiným činnostem, které jsou v dětské společnosti vysoce ceněny a ve kterých se může tzv. vytáhnout – je to sport a tělocvik, jsou to nejrůznější ruční dovednosti od modelářství až po keramiku, je to technika, jsou to dnes i počítače, samozřejmě hudba, příroda se svým nepřeberným množstvím podnětů, je to i dramatická činnost, jejímuž výchovnému a „ozdravnému“ účinku se pohříchu v našich školách věnuje nyní moc málo pozornosti.

Více šplhat, ale po tyči

Tohle propagujeme zpravidla u žáků, kterým učení nejde a kterým má být umožněno aspoň v něčem vyniknout. V našem případě se toto doporučení však týká žáků většinou výborných a mnozí rodiče a učitelé se nad ním budou zajisté pozastavovat s nelibostí. Nedejme se však mýlit, tady nejde o školu (či lépe, ne jenom o školu), nýbrž o život a postoj k němu, o překonání úzkosti, a to účelně a zdravě a natrvalo.

S tím souvisí i další doporučení. Oslabovat u těchto dětí zaměření na sebe a vlastní prospěch, což znamená posilovat pozitivní vztahy k druhým dětem, čili povzbuzovat přátelství. Je řada strategií, jak učit děti něco s druhými sdílet, jak se rozdělit a podělit o věci, o zážitky, o radost i o smutek.

Konečně je tu třetí pomocné opatření, totiž zvýšit sebeovládání dítěte. Vybudovat si zábrany a pojistky tam, kde se člověku chce něco dělat, ale rozum a zkušenost říká, že to není dobré a žádoucí. Výklady, kázání a přesvědčování moc nepomáhá – daleko účinnější je, když dítě něco se sebou dělá, a to tak, aby každé takovéto sebe-ovládání vskutku fyzicky pociťovalo, aby mělo bezprostřední zážitek ze svého rekordu a vítězství nad sebou.

U chlapců se k tomu nabízí cvičení síly – „vytáhnout se“ silou svých paží, „vzepřít se“ v kliku, udělat váhu na ruku atd. Dokázat šplhat na tyči nebo na laně nahrazuje, převyšuje a do reálného světa uvádí v tomto případě ono symbolické šplhání po zádech druhých k nějakým pomyslným metám školní úspěšnosti.

Závěrem podotýkám, že postava školního šprta, kterou dnes zahajujeme jakýsi miniseriál charakteristik našich žáků, nebyla vybrána samoúčelně. Je totiž docela dobrým reprezentantem problematiky jemné, skryté, nenápadné, nicméně závažné, vyskytující se v mnoha individuálních variantách. Mnohé z toho, co tu dnes o této problematice obecně říkáme, platí víceméně jako předznamenání toho, o čem chceme hovořit v příspěvcích následujících.

Zdroj: www.rodina.cz

